

Hvordan havde almuen det i Renæssancen?

- glimt af dagliglivet i de lokale kilder

Af Bent Hartvig Petersen og Kurt Hartvig Petersen

Renæssancen opfattes nok normalt som en lys og løfterig tid, hvor der tænktes nye tanker i den store verden og hvor der skete nybrud i litteratur, malerkunst og byggeri og hvor den forstenede katolske kirke måtte vige pladsen for en hjemlig luthersk statskirke.

Men hvordan så det ud ude i sognene, hvor den langt overvejende del af Danmarks befolkning levede deres liv?

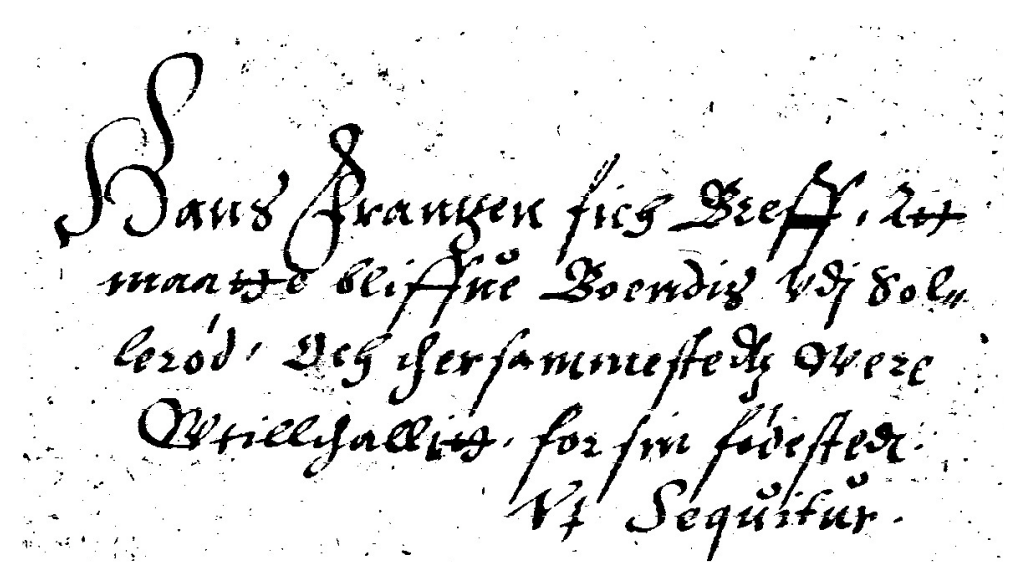
Lader man Renæssancen omfatte første halvdel af 1600-tallet, så er det netop fra denne tid, at der i lokalarkiverne er levnet vidnesbyrd om de tidligste almuemennesker, som vi kender navn på og hvis skæbne vi kan ane.

Man kan eksempelvis kaste et blik på administrative skrivelser, jordebøger, ekstraskattelister og de første kirkebøger.

Artiklen er tidligere bragt i Lokalarkiver i Roskilde Amt's LARANYt i et sær-nummer om Renæssancen.

Hans Frandsen fih Breff....

I Kancelliets brevbøger finder vi et "åbent brev" fra 1588 til bonden Hans Frandsen i Sollerød, hvor han får lov at blive boende i byen på Kronens gård under Københavns Slot, selv om lensmanden på Roskildegård Niels Parsberg vil have ham til at flytte, da han mener, at han har Hans Frandsen "til stavns", fordi han er født under dette gods. Men da Kronen også ejer Roskildegård, får han lov at blive boende på gården i Solrød.

Vi læser:

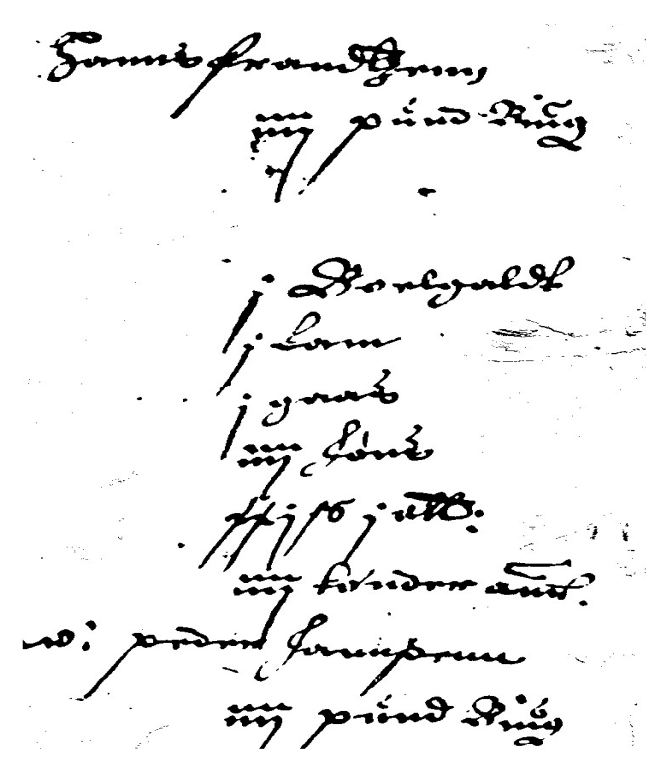
"Hans Frandsen fih Breff, at maatte bliffue Boendis udi Sollerød, och der sammesteds were Will..... for sin fødested"

Hvordan havde almuen det i Renæssancen?

- glimt af dagliglivet i de lokale kilder

Vornedskabet var gældende, og det betød, at godset kunne tvinge godsets bønder til at tage en gård i fæste.

Gårdene i Solrød hørte alle under Københavns Slot, d.v.s. Kronen og vi følger så Hans Frandsen i Københavns Slots jordebøger fra 1611 til 1635.

Her er et udsnit af jordebogen fra 1635:

Hans Frandsen - 4 pund Rug - 1 Boelgalt - 1 Lam - 1 gaas

4 høns - 21 skp 1 alb - 4 tønder are

Vi får også her navnet på en anden af landsbyens bønder, Unge Peder Hansen, der også må op med sine 4 pund rug.

En "boelgalt" er en på gården opfødt galt, "are" er havre og "21 skp 1 alb" er et pengebeløb. Netop dette beløb skulle husmændene alt i alt betale. Det kunne øjensynlig ikke nytte at blokke husfolkene for naturalieydelse. Jordebogen afdækker herved en social forskel.

Hans Frandsen har en af de to store gårde i byen, og vi ved ikke, hvor meget de ganske store landgildeydelse til godset - dvs. den normale skat som bønderne skulle betale - påvirkede hans økonomi.

Men bønderne får det værre, og skattetrykket stiger. Fra 1606 kan vi i de såkaldte Extraskattemandtaller se, at den unge ambitiøse Christian den Fjerde får brug for penge til sine mange byggerier og til de krige, han fik rodet sig ind i.

Skattelisterne er udførlige dokumenter, der skriver skatteyderne i mandtal. Alle fæstebønder opføres som "Landboer", tjenestekarle som "Drenge" med angivelse af

Hvordan havde almuen det i Renæssancen?

- glimt af dagliglivet i de lokale kilder

deres løn samt alle "Husmænd og Inderster", som også rammes af skatterne. Vi kender ikke skattetaksterne, men man må gå ud fra, at gårdfæsterene betalte mere end tjenestekarle og husmænd.

Hvert år fra 1610 kommer der en ny skat. Kongemagten mangler ikke begrundelser for disse ekstra skatter, som påbydes ved Hans Kongelige Mayestæts Allerhøjeste Naade:

Almindelige Pendingeskatte, Rugskatte, Kgl. Maysts Skat, Madskatte, Kornskatte, Baadmandsskatte, Unions Penge Skatte....

Rugskatterne betales kun af landboerne, der, som det hedder, "har avl".

Efterhånden som Kongemagten får rutinen, bliver der tale om en sand brandskatning af bonde-befolkningen. Vi ser, at dette uvæsen tager til allerede i årene 1625-29, hvor Christian den Fjerde med manglende succes deltog i Trediveårskrigen, og antallet udvides i løbet af 1630-erne.

Året 1642 er typisk med en skat til fastelavn, en ny 5. marts, en til Kyndelmisse og en til Sct. Hansdag, og under Torstenssonskrigen 1643-45 vælter det ned med ekstraskatter.

Den berømte - og for sine mange bygninger og initiativer - roste konge blev således en hård belastning for bondebefolkningen.

Hans Frandsen på en af de store gårde klarer sig, og går vi jordebøger og skattelister igennem, er der heller ikke den store udskiftning på de mindre gårde, så man har stort set klaret sig.

Bønderne var nok heldige. Der var langt til Københavns Slot, og de kunne betale sig fra ægtkørsler til slotsbyggeri og fra hoveriarbejder, så de skulle altså ikke spille tiden på lange gåture til nærmeste herregård for at trælle på hovmarkerne. Skoven var ryddet, og der var ingen adelsjagter på egnen. Alt i alt havde vore bønder det nok bedre her på vores egn, end bønderne havde det andre steder på Sjælland, hvor et gods kunne dominere en hel egn.

Bønderne klarede sig i Renæssancetiden, indtil svenskerne løb med kvæget og brændte flere gårde af.

Hvordan boede de så i en landsby som Solrød? Her var 18 gårde samt mange husmand og inderster.

Byen var tæt pakket med folk og fæ. Man boede tæt og var afhængige af hinanden - og af jorden.

Lad os slå fast, at den 4-længede bondegård hørte 1700-tallet til. I Renæssancetiden bestod gårdene af mindre lerklinede bygninger. Der er i Solrød ikke udgravet gårdanlæg fra 1500/1600-tallet, men det går nok an at sammenligne med den udgravede gård fra Pebringe på Stevns, og da kan vi se, at beboelsen var et rum på ca. 30 kvadratmeter med et primitivt ildsted på gulvet og en lyre i loftet til røgen, og at der var særlige afdelinger til kvæg, tærskelo og lade.

Hvordan havde almuen det i Renæssancen?

- glimt af dagliglivet i de lokale kilder

Vi ser i landgildeydelse, at intet tyder på, at der var noget stort kreaturhold, men mest får, geder og høns. Det har ikke været en luksustil-værelse selv for de velaflagte bønder, og husmændene og indersterne har en endnu ringere tilværelse.

Satte Renæssancen slet ikke spor i landsbyen? Jo, i kirken. Kirkebygningen skilte sig ud fra de lave stråtede bygninger i landsbyen. Stenkirken havde o. år 1600 ligget i Solrød i 400 år og meget var ændret i årenes løb.

Der var indbygget hvælvinger i 1400-tallet og kalkmalerierne kunne underholde lidt under de lange prædikener.

Allerede o. 1550 var de gamle murede bænke blev afløst af stoleværk med flotte stolegavle i ung-renæssance stil. Der var opsat en rigtig renæssance-prædikestol o. 1590 og lidt senere kom der en ganske imponerende sen-renæssance altertavle til.

Stolegavl i Solrød kirke

Hans Frandsen og hans byfæller fik trods alt lidt indtryk af Renæssancens kunstneriske nybrud, når de sad i landsbykirken.

Hvordan man så i øvrigt oplevede præsten og kirken i hverdagen er en anden historie.

....men vilde ikke

Kirkebøgerne skrives af sognets præst, der er tæt på folk i landsbyen, og er han lidt skriveglad, får vi direkte og mellem linierne ganske meget at vide om vilkårene for også de mennesker, der ikke optræder i jordebøger og skattelister, nemlig tyende, usselt fattige – og alle kvinderne. Vi får navne og ansigt på alle slags mennesker.

Hvordan havde almuen det i Renæssancen?

- glimt af dagliglivet i de lokale kilder

I Karlstrup finder vi kirkebøger fra 1645. Ikke mange sider inde i bogen støder vi på Ellen Frantz Datter. Præsten noterer, at hendes uægte og dødfødte pigebarn er blevet jordet. Som barnefader har hun udlagt en Jens Christensen, men det tror præsten ikke på. Meddelelsen er nok "løgnactelig", skriver han uden at ryste på hånden. Vi kan ikke vide, hvem han mistænker for at være faderen.

Kirkebogen få dage senere: "den 25 Octob: Bleff Moderen Ellen Frantz Daatter begravet, som tilførend efter Begiering paa Sengen bleff betient oc da alvorligen mange Gange tilholdt oc formaaet den Sandskyldige at udlægge, men vilde icke..."

Sognepræsten fremturer som det ses, da Ellen ikke længe efter ligger på dødslejet i forældrenes kolde og stinkende gadehus i Karlstrup. Hun er blevet betjent på sengen, og det vil jo nok sige, at hun har fået alterets sakramente. Igen kører den sortklædte prælat frem med brask og bram og glor indædt og ubarmhjertigt på den feberhede pige: Den skyldiges navn, sig det nu! Sig det! Men hun ville ikke... Så døde hun og bliver begravet. Ganske givet uden ligpræken, salmesang og klokkeklang. Mange har de ikke været ved den begravelse på den vindblæste kirkegård den 25. oktober. Og præsten går hjem, dypper sin fjerpen og skriver i sin bog.

Det handler om fænomenet kirketugt det her. Ude i sognene sad de lutherske præster nu godt hundrede år efter Reformationen hårdt på befolkningen og slog ubarmhjertigt ned på den syndighed, de kunne få øje på. Og når resultatet af et lejermål - sådan hed det - var en graviditet i utide, blev utugten jo pinligt synlig i det lille samfund, og for præsten var det en pligt at udstille utugten i kirken og kræve bod og bedring. Han var myndighed.

Det skal retfærdigvis nævnes, at heller ikke mandfolkene undgik "Kirckens Disciplin" og indblanding i privatlivet. Også de blev fremstillet til spot og spe i kirken, og det var oftest det sjette bud, det handlede om: "Dominica Trinitatis. Udstod Christen Lauridtzen Møller Enkemand Kirckens Disciplin for Leiermaal begangen med sit Tienste Quindfolk Inger Nelaus Daatter".

Her dukker tjenestekvindfolket Inger op. Hun fik en pige, der blev døbt Boel, og Inger blev naturligvis ligesom mølleren stillet frem til offentlig beskuelse i kirken. Den lille Boel døde året efter, og omtrent samtidig fik mølleren, der hurtigt er kommet ind i varmen igen og kan mønstre en rad af ansete faddere, et barn med en ny ung kone døbt i kirken, mens tyendet Inger forsvinder ud af historien og ud i mørket.

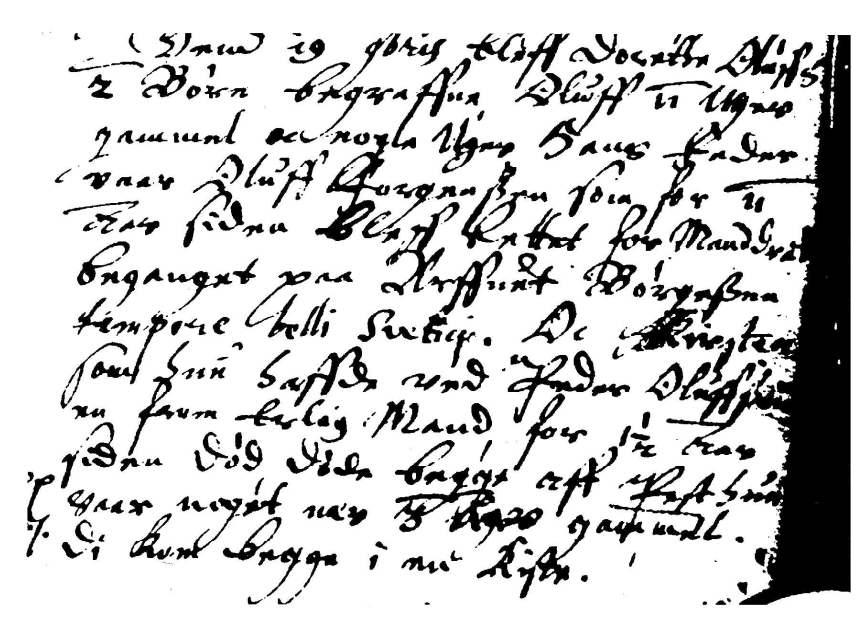
Da præsten beskrev Ingers utugt, tilføjede han lakonisk: "Dette er hendis anden Forseelse..."

Tre år før havde hun med møllerens broder fået tvillinger, Anders og Søffren. 16 dage gammel dør Anders, og tre navngivne mennesker fra Karlstrup må møde op i præstegården i Karlslunde og aflægge vidnesbyrd på, at drengen er død en naturlig død. Søffren dør få uger senere, og igen må en delegation af folk møde op i præstegården. Nu er mistanken til Inger massiv, for de gode folk må med "Edsopracte Fingre" sværge på, at også den dreng "vaar aff naturlig død...saa at Moderen icke haffde været Aarsag til Barnets Død i nogen Maade.". Bondefoged og herskab på Gl. Køgegård bliver blandet ind i sagen, men det ender med en tilladelse til at begrave barnet "uden Vidner", og det vil jo nok sige, at barnet ikke skal undersøges nærmere.

Hvordan havde almuen det i Renæssancen?

- glimt af dagliglivet i de lokale kilder

Inger slap altså helskindet ud af affæren. Hun er en tid "til Huse hos Hans Nielssen Huusmand", og man aner en vis solidaritet med Inger blandt byens folk. Det kan gå galt for enhver og man må stå sammen over for myndighederne. Sådan kan det have været. Og galt går det jo så igen for Inger tre år efter.

Til sidst et notat i kirkebogen, der i ét hug beskriver, hvad der ramte Dorthe Oluffs Daatter som ung. Fem dage før jul bliver hendes to børn begravet. Den ene er drengen Oluff, hvis far nogle år før blev henrettet på Tune gade for manddrab. Den anden er Kirsten, 3 år gammel, som Dorthe havde med Peder Oluffsens, "en from, Erlig Mand, for 1½ Aar siden død". Børnene døde af pest, og "De kom begge i én Kiste".

Dorthe kan følges i kirkebogen langt op i 1600-tallet. Hun når at blive enke for tredje gang og mister i alt fem børn.

Renæssancen var også tre piger i Karlstrup og nogle folk omkring dem, en præst, en møller, den ubarmhjertige øvrighed, et herskab på Gl. Køgegård: Høj og lav, børnedød og tragedier, ydmygelser, sorrig og glæde de vandre til hobeMen også Karlstrup kirke fik stolestader, en overdådig altertavle i smuk renæssancestil og prækestol med lydhimmel.